

НИКОЛАЙ П. КОВАЧЕВ (Велико Търново)

ВЪРХУ МОНАШЕСКИТЕ ИМЕНА В ТЪРНОВГРАД И ТЪРНОВСКА ЕПАРХИЯ

Още с появата си новородените деца получават отделни лични имена, за да бъдат разграничени от другите членове на семейството и да бъдат признати за равноправни членове на обществото и народа. Личните имена са основна част от трикомпонентната ни именна система, представена от лично, бащино и фамилно име. По редица причини и подбуди в нашата антропонимия неофициално или официално съществуват с различно предназначение и други видове имена: прякори, прозвища, псевдоними и конспиративни (нелегални) имена, а в средите на духовенството и монашески имена — *монахоними* или *калугероними*¹.

Тук накратко ще се спрем върху монашеските имена, свързани с Търновград и с Търновска епархия през Средновековието. Тези имена битуват в средите на т. нар. „черно духовенство“, представяно от монаси и монахини (калугери и калугерки), за разлика от „бялото духовенство“ на свещениците. Името *калугер* идва от гръц. *καλόγερος*, *καλός* 'добър' и *γέρων* 'старец' — добър старец духовник, отрекъл се от светския живот. Другото название на калугер е монах също от гръц. *μονάχος* и означава 'сам, самотен', старобългарското *нюкъ* — лице, дало обет да прекара уединен живот в манастир съобразно каноните и правилниците на отшелничеството².

За разлика от свещениците монасите и монахините обещаваат пред бога и обществото, че се посвещават на безбрачен духовен живот и се откъсват от съблазните и тщеславието на обикновения светски живот. Причините за това посвещение и отчуждение са били най-различни. В едни случаи това се дължи на обещание пред бога от родители на тежко боледувачи деца, че ако оздравеят, те ще ги посветят на църквата, като ги замонашат. Така заболялата от скарлатина „болесчица“ Мария, дъщерята на чорбаджи Миньо Попкоев от с. Батошево, Севлиевско, я обричат на монашество. След оздравяването ѝ нейните родители основават Батошевския девически манастир „Въведение Пресвета Богородица“ (1872) и в него първа монахиня става *Мария* под ново име *Магдалена* (гръц. *Μαγδαληνή*, еван-

¹ Н. П. Ковачев. Българска ономастика. Наука за собствените имена. В. Търново, 1982, с. 154, 188, 198, 202, 205.

² Речник на чуждите думи в българския език. С., 1982, с. 364, 541; Български етимологичен речник. Т. 2. С., 1979, с. 80.

гелско име)³. В друг случай многодетни семейства под влияние на крайни религиозни възгледи изпращат отделни свои деца в различни манастири. Чорбаджи Петър Йончев от Ново село, Севлиево, изпраща 12-годишната си дъщеря в Девическия новоселски манастир под името *Серафима* (евр. *šarāfīm* 'огнен ангел'), а чорбаджи Цочо Сомлев дава дъщеря си *Сусана* в същия манастир, където до 1873 г. тя е негова игуменка⁴. Трети случай — отделни лица, прекарвали бурен светски живот, през последните си дни подирват утешение, скрити под монашески имена в килиите на различни наши манастири. Хайдушкият предводител *Христо* войвода от Сливен около 1760 г. построява манастирска църква „Св. Троица“ в Сакар балкан (Браница), постригва се като монах *Хрисант* (име на календарен светец, гръц. *Χρυσάνθος* 'златно цвете') и умира в 1813 г.⁵ Кърджалийският сподвижник *Иван Калпакчи Радев* от Стара Загора на старини възстановява и изографисва със собствени средства параклиса „Свети Лука“ при Рилския манастир и в него заживява под името *Игнатий* (лат. *Ignatius* 'огнен')⁶. Не са редки случаите, когато отделни лица по собствено желание се отказват от брачния живот, или останали самотни, преминават в лоното на монашеството. В Летописната книга на Троянския манастир „Успение на Св. Богородица“ се посочва, че свещеник от Сопот, Карловско, довежда в манастира съпругата си и двамата се замонашват под имената *Паисий* и *Варвара*; той става игумен на манастира до Троян, а тя — на манастира в Сопот⁷. Присовският манастир „Св. Пантелеймон“ се основава в навечерието на Освобождението от семейството на *Минчо* и *Драга* хаджиоп *Райкови*, при което всички членове стават монаси и монахини: бащата *Минчо* взема името *Методий*, майката *Драга* > *Евтимия*, дъщерите: *Мита* > *Ефросина*, *Бона* > *Татяна*, *Стоянка* > *София*, *Неда* > *Зиновия*, синовете: *Райко* > *Роман*, а *Недялко* по-късно се размонашва⁸.

Преминаването в лоното на калугерството става при специални ритуали, свързани с т. нар. „постригване“. За този съдбовен момент в живота на отделни лица съветската ономастка А. Суперанская пише: „Както е известно, постригвайки се в монашество, човек променял мирското (светското) си име с църковно, доколкото самият обред на постригване е нещо като погребение — човек умираше за всичко земно, и заедно с него е умираше и неговото земно име. Той се възраждал за служба на бога и в тая своя нова роля получавал ново име.“⁹

Несъмнено този ритуал на замонашване е много древен и у нас идва заедно с монашеските имена от Византия с покръстването ни при княз Борис I. По време на Втората българска държава броят на монасите и монахините, а заедно с тях и монашеските им имена значително нарастват в Търновград и в района му поради съграждането и процъфтяването на многобройни манастири, някои от които просъществуват и се обновяват през продължителното османско владичество и достигат до наши дни. Достатъчно е да споменем манастирите „Велика лавра“ в Асенов квартал,

³ Д. Попиванов. Девическият манастир в с. Батошево. Севлиево, 1969, 5—6 (машинонис).

⁴ Ив. Н. Марангозов. Новоселското въстание. С., 1937, с. 18, 19.

⁵ Г. Димитров. Княжество България. Т. 2. Пловдив, 1896, с. 203.

⁶ Б. Ангелов, Хр. Вакарелски. Трем на българската народна историческа епика. С., 1939, 434—436.

⁷ П. Мутафчиев. Избрани произведения. Т. 2. С., 1973, с. 397; В. Начев, Н. Ферменджиев. Писахме да се знае. С., 1984, с. 279.

⁸ Ив. Загорски. Манастирите във Великотърновска епархия. С., 1947, 64—69.

⁹ А. Суперанская. Как вас зовут? Где вы живете? М., 1964, с. 17.

„Св. Богородица — Одигитрия“ на Света гора, „Св. Троица“ и „Св. Прображение Господне“ в пролома Устето-Дервеня, в Килифарево.

„Рождество на Пресвета Богородица“, „Св. Петър и Павел“ при Лясковец, „Св. Архангел“ до Присово, „Св. Николай Чудотворец“ при Къпиново, „Въведение Пресвета Богородица“ при Батошево, Севлиевско, и др.

Монашеските имена са определяни според църковни канони. При постригването в много случаи между светското и монашеското име като тънка нишка е запазван първият звук. В друг случай тази нишка е била напълно прекъсната, когато замонашваното лице е вземало името на духовния си кръстник, друг монах. В тази насока до нас са достигнали духовните и светски имена на редица монаси, владетели и владетелки и на техни близки, които в края на живота си приемат „ангелски образ“ и навлизат в лоното на църквата.

От житието на Константин-Кирил, приписвано на ученика му Климент Охридски, знаем, че първоучителят се подвизава със светското си име Кѡн-стантѣнъ (лат. Constantinus, от constans 'твърд, здрав, непоколебим'), а в края на живота си, предчувствайки пристъпите на смъртта, се облича в калугерско расо: въ оутрѣнже дѣнь въ свѣтын мнѣшскын ѡбразѣ облѣче се н свѣтъ къ свѣтоу прѣмъ нарече сн нмѣ кѡрѣль¹⁰, т. е. „на другия ден при светата схисма, като прибави светлина към светлината и се нарече Кирил“ (гръц. Κύριλλος 'владетелски, господарски'). В „Сказание за буквите“ Черноризец Храбър твърди, че най-малките азбукарчета са знаели кой е създателят на славянската писменост — стѣн Кѡнстантѣнъ Фѣлософъ нарѣцаемъ Кѣрѣль¹¹. В Остромирово евангелие от XI в. за 14 февруари е посочено, че на този ден се чествува: оца нашего Константина философа нареченаго в чрьньство именемъ Кѣрѣль¹². В Синодика на цар Борил се дават светските и монашеските имена на няколко лица, принадлежащи към дворцовите кръгове на Търновград:

Велѣкомѡ воеводѣ кѡнстантѣнѡу, ѣже фѣѡдоуль наречѣнъ бы въ мнѣшскомъ ѡбразѣ (гръц. Θεοδοῦλος 'раб божи').

Фѣтѡ велѣкомѡ двѣромѣрѣ, нареченномѡ въ мнѣшскомъ ѡбразѣ дѡрѡ (вероятно дѡрѡтѣн) (може би съкр. и от Теодор, гръц. Θεόδωρος 'дар божи').

Бѣленъ новѣн н бѣгочѣстѣнъ царѣнъ мѣрѣн велѣкаго црѣ Іѡанна асѣнѣ, възѣмшон на са аггласкын ѡбразѣ наречѣнъ еугенѣн (гръц. Εὐγενία 'благородна', име на календарна светица).

Аннѣ црѣнъ наречѣнъ аннѣа (еванг. евр. חַנּנָא 'милосърдна', грц. Ἀνοσία 'изпълнение', име на календ. светица).

¹⁰ Б. Ангелов и М. Иванов. Стара българска литература. С., 1922, с. 45.

¹¹ П. Динев, К. Куев, Д. Петканова. Христоматия по старобългарска литература. С., 1978, с. 98.

¹² Б. Ангелов. Кирил и Методий в старата българска литература. — Език и литература, 4, 1981, № 4, 8—18; Н. Ковачев. Върху имената на Константин-Кирил Философ. — Старобългаристика, 7, 1983, № 1, 101—105.

нрннѣ бѣгочѣствѣн мѣрн Хрѣтолюбѣваго црѣ мнѣхана. нареченнѣн въ мнѣшскомѣ образѣ зѣнн (от грѣц. Εἰρήνη 'мир', име на светица; грѣц. Ξενία 'гостоприемство').

Кѣрацн бѣгочѣствѣн дѣспотнцн мѣтерн велѣкааго црѣ Іѡанна александра. възпрѣмшон на са аѣггаскын ѡбразѣ нареченнѣн феофана (Кѣраца от грѣц. в хіриос; грѣц. Θεοφάνη 'богоявлена', име на календарна светица).

Фѣодѡрѣ бѣгочѣствѣн црѣцн велѣкааго црѣ Іѡанна александра възпрѣмшон мнѣшскын аѣггелскын ѡбразѣ. нареченнѣн феофана (от грѣц., Теодора 'божи дара').

Гжн дѣснасавѣ мѣтерн бѣгочѣствѣн црѣцж марїж велѣкааго црѣ Іѡанна шншмана. нареченнѣн въ аѣггелскомѣ образѣ дѣвора (Десислава, пожелателно име 'да постигне слава', грѣц. Δεβόρα от евр. Deboга 'пчела')¹³.

Върху надгробни надписи е отбелязано: прѣставн се Стефанъ: Хрѣльѡ Драговола: мнѣшскымѣ ѡбразомѣ (Харїтѡ) (грѣц. Χαρίτων 'преlest, добрина', име на календарен светец); мнѣха ѣкѡвѣ прѣжде званагѡ ѣнѣлаѣ (плоча при Беловската црѣква, XIV в.; евр. יצחק 'пета', календарен светец)¹⁴. Ученикѣт на Теодосїй Търновскї Руско се постригѡва в манастира „Св. Богородица“ на Света гора и взема името Роман (Румил) — острнзѣтъ власы главы еѣго Романа прѣименовавѣ (лат. Romanus 'римлянин', име на светец)¹⁵. В Троянскї дамаскин се бележи, че в 1805 г. на празника св. Григорїй Богословец (14 август) „са покалугери Рачо и Иванчо“ и „нарекоша име на Рача Рувим, и на Иванча Йосиф“ (Рувим, евр. רַעֲיִבֶן 'вижте, син', Йосиф, евр. 'бог добавя')¹⁶. Апостолѣт на националната ни революция Васил Иванов Левскї носи калугерското име Игнатїй, а сподвижникѣт му Моно Петров от Ново село, Великотърновско, Матей (Преображенскї Миткалото).

По различни извори от Средновековието до нас са достигнали имената на редица монаси с различни рангове на „черното духовенство“, без да знаем светските им лични имена: Аркадїй — монах от XIV в., ученик на преславскї митрополит Висарион (грѣц. 'Αρχάδιος 'жител от Аркадия в Пелопонес'); Василий — архиепископ (грѣц. Βασίλειος 'царствен'); Висарион — патриарх от XIII в. (грѣц. Βησαρίων 'горист', име на светец), монах от лаврата „Архангел Михаил“, преписѡва сборник „Патерик“; Варлаам — йеромонах от XIV в. (грѣц. Βαρλαάμ от евр. 'син на народа', име на светец); Георги — граматик, по име Радослав (грѣц. Γεώργιος 'земделец'); Дионисїй — йеромонах, ученик на Теодосїй Търновскї (грѣц. Διονύσιος 'посветен на бога Дионис'), име и на светец; Доротеѣ — епископ (грѣц. Δωρόθεος 'дар божи', име на календарен светец); Евтимїй — патриарх от XIV в. (грѣц. Εὐθύμιος 'с добро настроение' име и на календарен светец); Игна

¹³ Б. Цонев. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София. С., 1910, 192—193.

¹⁴ Ив. Дуйчев. Из старата българска книжнина. Ч. 2. С., 1944, 284, 290.

¹⁵ В. Н. Златарскї. Житне и жнзнь преподѡбнаго отца нашеѣго Фѣѡдосїа. — СбНУ, 20, 1904, с. 15.

¹⁶ Хр. Кодов. Опис на славянските ръкописи в библиотеката на Българската академия на науките. С., 1969, с. 223.

тий — патриарх от XIII в.; *Иеремия* — патриарх от XIV в. (евр. 'бог отвърля'), библейски пророк; *Иларион* — монах от манастира на Света гора, XIV в. (гръц. Ἰλαρίων от лат. Hilarius 'весел, усмихнат', име на светец); *Йоаким* — I, II, III, търновски патриарси (евангелско име, евр. yehō-yāqīm 'бог постави'); *Йоан* — преписвач на Номоканон през XIII в., разновидност на Иван (евр. yōhānān 'бог милва'); *Лаврентий* — монах, съставител на Иван-Александровия сборник през XIV в. (лат. Laurentius, календарен светец); *Йоаникий* — архимандрит при Великата лавра, XIV в.; търновски патриарх, гръц. Ἰωαννίκιος, гальовно от Йоанес; *Макарий* — патриарх; монах химнописец (гръц. Μακάριος 'блажен', календарен преподобен); *Максим* — йеромонах от XIII в. (лат. Maximus 'наи-голям'); *Митрофан* — игумен на манастира Велика лавра, XIV в. (гръц. Μητροφάνος 'явен от майка', кален. светец); *Никодим* — архимандрит през XIV в. (гръц. Νικόδημος 'народопобедител'); *Роман* — патриарх от XIII в.; XIV в. ученик на Теодосий Търновски; *Сава* — ученик на Теодосий Търновски (гръц. Σάββας < Σάββατον 'събота'); *Силвестър* — монах епикерний при цар Иван-Александър; *Симеон* (библ. име, Συμεών от евр. 'изслушване'); име на светец; *Теодосий* — книжовник, протосеваст при Иван-Александър, инок (гръц. Θεοδοσίος 'даден от бога'); *Тимотей* — йеромонах, ученик на Теодосий Търновски (име на календарен светец, гръц. Τιμόθεος 'почитател на бога'); *Филип* — монах книжовник при Иван-Александър (гръц. Φίλιππος 'конелюбец').

При Великотърновската митрополия сега се водят на отчет имената на следните монаси и монахини; в скоби посочваме светските им имена:

Монаси: *Аверкий* (Ангел), *Ангеларий* (Ангел), *Антим* (Гето), *Антоний* (Антон), *Атанасий* (Георги), *Борис* (Блажо), *Варлаам* (Вълчо), *Варнава* (Владимир), *Василий* (Велко), *Григорий* (Йорго), *Давид* (Димитър), *Данайл* (Митко, Димитър), *Евтимий* (Еньо), *Иеротей* (Игнат), *Иларион* (Димитър), *Йоан* (Иван), *Йосиф* (Йордан), *Ириней* (Иван), *Исая* (Иван), *Каленик* (Калчо), *Кирил* (Константин), *Климент* (Иван), *Макарий* (Минко), *Максим* (Милко), *Мелетий* (Георги), *Методий* (Марин, Минко), *Милетий* (Димитър), *Натанайл* (Найден), *Неофит* (Найден), *Никола* (Петко), *Никифор* (Никола), *Никодим* (Никола), *Никон* (Ненко), *Павел* (Павел), *Панарет* (Петър), *Партений* (Мирко), *Пахомий* (Петър, Петко), *Роман* (Руси), *Савва* (Стоян), *Севастиян* (Стоян), *Силвестър* (Цвятко), *Спиридон* (Стамат), *Стефан* (Станьо), *Теодосий* (Тодо), *Теофилакт* (Тодор), *Филип* (Величко), *Филотей* (Фильо), *Флавиан* (Флори), *Харитон* (Нестор), *Христофор* (Христо).

Монахини: *Августа* (Гинка), *Агатия* (Пенка), *Аглаида* (Ана), *Агрипина* (Виша), *Акилина* (Янка), *Анисия* (Анна, Атанаска, София, Яна), *Аполинария* (Анка, Христина), *Валентина* (Цветанка), *Варвара* (Велика, Парашкева, Цона), *Вера* (Ана), *Вероника* (Вера), *Гавриила* (Гица, Рада), *Глигория* (Донка), *Дария* (Леша, Добра), *Доротей* (Добринка, Марина, Мария), *Евгения* (Адриана, Донка), *Евпраксия* (Евдокия, Елена, Иванка), *Екатерина* (Кина), *Ефимия* (Мара, Марина, Марийка, Мария, Станка), *Ефросиния* (Васила, Йорданка, Парашкева, Пенка), *Зиновия* (Руса, Стефана), *Замбета* (Златка), *Ирина* (Екатерина), *Иулиита* (Цана), *Касия* (Марийка), *Киприана* (Христина), *Клавдия* (Мария), *Ксения* (Бона, Ивана, Иванка, Кина, Стефана, Христина), *Лидия* (Драга), *Людмила* (Невяна, Стефана), *Магдалена* (Мария), *Макрина* (Минка), *Мария* (Ганка, Елка, Мота), *Маланья* (Мария), *Меланья* (Марийка), *Михайла* (Минка), *Матрона* (Мария, Минка, Райна), *Наталья* (Велика, Ганка, Надежда, Ненка, Неделя, Цанка, Яна), *Никифора* (Надежда, Николина), *Олимпия* (Елена, Надежда), *Параскева* (Пена—2), *Палагия* (Киряка, Марита, Тодорка), *Рахила* (Кина, Стефана), *Рафаила* (Райна), *Романа* (Руска), *Серафима* (Екатерина, Стефана), *София* (Велика, Пена, Слава),

Стефанида (Стоянка), *Тайсия* (Надежда, Драга, Тота), *Татяна* (Радка), *Теодосия* (Еленка, Гана, Тота), *Текла* (Кина), *Теофания* (Стефана), *Феврония* (Ана, Василка, Деша, Съба), *Херувима* (Йорданка), *Филотей* (Елисавета), *Христина* (Санка, Сафина), *Юстина* (Нина).

От наблюдението върху монашеските имена от Средновековието до наши дни могат да се направят няколко общи извода: за монахоними или калугероними са избирани имената на известни църковни дейци и календарни светци и мъченици. В повечето случаи, като се изхождало от звуковия състав, и то предимно от първия звук на светските имена, е дирено име с начално съответствие за монашеско име. Това се потвърждава още с имената на *Константин-Кирил*, *Добромир-Доро*, *Елена-Евгения*, *Ана-Анисия*, *Теодора-Теофана*, *Десислава-Девора*, *Хрелю-Харитон*, *Янкул-Яков*, *Руско-Роман* и от имената на съвременните монаси във Великотърновска епархия. При последните между монашеското и светското име има връзка 86,53% при монасите и 29,75% при монахините. При незначителен брой имена тази връзка не е между началните звукове, а вътрешна, при *Григорий-Йорго*, *Екатерина-Кина*, *Ирина-Екатерина*, *Юстина-Нина*.